

MONEDE DIN SECOLELE XII—XIV DESCOPERITE LA NUFĂRU (JUD. TULCEA)

ERNEST OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU,
GHEORGHE MĂNUCU ADAMEȘTEANU

În ciuda progreselor realizate în ultimii ani¹, circulația monetară din zona gurilor Dunării în secolele XII—XIV este încă destul de puțin cunoscută².

În lumina descoperirilor din ultima vreme, așezarea feudală de la Nufăru (fost Prislava și Ada Marinescu) pare să fi fost unul din cele mai importante și prospere centre urbane de la Dunărea de Jos în secolele X—XIV. Începând din anul 1978 s-au efectuat cercetări arheologice sistematice, dar încă nu s-au publicat decât rezultate parțiale³.

Cetatea bizantină de la Nufăru a dat la iveală un număr însemnat de monede antice, bizantine și medievale, dar numai puține au fost publicate pînă în prezent și acestea cu date mai mult sau mai puțin complete⁴.

Autorii acestui articol își propun să valorifice datele pe care le pot aduce istoriei politice și economice a așezării feudale de la Nufăru un lot de 41 de monede din secolele XII—XIV provenite din această localitate.

Piese au rezultat atât din cercetări sistematice, cît și din descoperiri întâmplătoare și fac parte din colecția Muzeului Delta Dunării Tulcea.

Lotul pe care-l publicăm este alcătuit din monede bizantine din perioada anilor 1092/1093—1204, imitații după prototipul monetăriei bizantine emise între 1204—1261, emisiuni ale unor formații politice autonome din zona gurilor Dunării bătute între anii 1290—1300 și cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea, monede ale Hoardei de Aur și ale Serbiei.

Pentru identificarea și clasificarea monedelor bizantine sau de tip bizantin din perioada 1092—1261 am urmat lucrarea numismatului M. F. Hendy⁵.

Iată compoziția lotului (pentru detalii vezi catalogul de la sfîrșitul lucrării):

A. IMPERIUL BIZANTIN

1. *Alexios I Comnen* (1081—1118) (lotul analizat nu cuprinde decît monedele emise după reforma din 1092—1093)—18 exemplare.

a) *Aspra trachy* de electron — 1 exemplar

b) *Stamena* de billon — 8 exemplare

c) *Tetartera* — 9 exemplare

2. *Manuel I Comnen* (1143—1180) — 2 exemplare

a) *Tetartera* — 2 exemplare

3. *Isaac al II-lea Anghelos* — 1 exemplar

a) *Stamena* de billon — 1 exemplar

B. Imitații „bulgare” atribuite primilor *Asănești* (sfîrșitul secolului al XII-lea — primele două decenii ale secolului al XIII-lea)⁶ — 2 exemplare.

a) Tipul B — 1 exemplar

b) Tipul C — 1 exemplar

C. Imitații „latine”, cu modul mare, atribuite inițial Imperiului latin de la Constantinopol, iar mai recent parțial, lui Ioan Asan al II-lea (1218—1241)⁷ — 1 exemplar.

a) *Tipul D* — 1 exemplar

D. Imitații "latine" cu modul mic, atribuite inițial unui emitent neprecizat din Imperiul latin de la Constantinopol iar mai recent Statului Asăneștilor (anii 1208 — 1250—60) ⁸ — 3 exemplare.

a) Tipul A — 3 exemplare

E. Emisiuni locale din zona gurilor Dunării ale unor formațiuni politice autonome aflate sub suveranitatea lui Noghāy (cca. 1290—1300) ⁹ — 1 exemplar.

a) Tipul cu legenda $\overline{IC}-\overline{XC}$, seria I, varianta 3 — 1 exemplar.

F. Emisiuni ale lui Noghāy în calitate de khan independent (cca. 1296—1300) ¹⁰ — 1 exemplar.

G. Hoarda de Aur — 5 exemplare dintre care două emise în atelierul de la Săqçi — Isaccoea (tamghana Giučizilor) ¹¹.

H. Imitații după monedele Hoardei de Aur (probabil emise ante 1299 în zona gurilor Dunării) ¹² — 5 exemplare dintre care 3 argintate.

I. Serbia — Stefan Dušan — 1 exemplar (un dinar emis între anii 1346—1355)

Monedele descoperite la Nufăru acoperă cel puțin o perioadă de 260 de ani, din 1092 până în 1355 ¹³, reunind într-o selecție semnificativă principalele tipuri monetare care au circulat în Evul Mediu timpuriu în zona gurilor Dunării.

Pe primul loc se situează monedele bizantine, care, singure, constituie mai mult de jumătate din lotul analizat.

Faptul reflectă prin el însuși poziția ocupată de moneda bizantină în regiune, ca și intensitatea circulației monetare din secolul al XII-lea.

Ca și în alte descoperiri monetare din zona gurii Dunării, monedele împăratului Alexios I Comnen sînt foarte frecvente ¹⁴, dar la Nufăru putem constata că ele ocupă o poziție cu totul remarcabilă.

Alături de tipurile obișnuite ale acestui suveran, cunoscute din cataloagele de referință, în cadrul lotului se află și un exemplar dintr-o emisiune, după toate probabilitățile inedită (nr. 1 din catalog).

Datorită importanței numismatice a acestei monede, vom da în continuare descrierea ei detaliată:

Av. Legenda $\overline{IC}-\overline{XC}$ în cimp. Isus Hristos cu barbă și nimb, purtînd tunică și colobion, stînd pe tron fără spătar. Cu mîna dreaptă binecuvîntează, iar în stînga ține Evangheliile.

Rv. Legendă columnară pe două rînduri:

$\left[\begin{array}{l} \Lambda \\ \Lambda\xi \\ \text{ZIY} \\ \Delta\xi C \\ \text{ITO} \\ \text{H} \end{array} \right]$	}	Împăratul în picioare purtînd stema cu prepedilia, divitision cu maniakion
		TY și loros simplificat. În mîna dreaptă ține sceptrul cu labarum, în stînga glob
		KOM cruceiger.
		NH
		N

După trăsăturile exterioare moneda pare să fie un aspron trachy de electron, emis după reforma monetară din 1092—1093. Stilul este cel caracteristic emisiunilor de la Constantinopol ¹⁵.

Compoziția grupului de monede bizantine de la Nufăru se deosebește net de restul descoperirilor din Dobrogea pe care le-am putut cerceta.

În timp ce în restul Dobrogei majoritatea descoperirilor constau în stamena de billon ¹⁶, la Nufăru în secolul al XII-lea tetarterele par să fi jucat un rol deosebit.

Proporția foarte ridicată a tetarterelor în lotul de monede din prima jumătate a secolului al XII-lea este destul de dificil de explicat, căci nu cunoaștem încă decît puține lucruri despre specificul circulației monetare din această perioadă ¹⁷.

Cu titlu ipotetic nu excludem posibilitatea, ca cel puțin pentru domnia lui Alexios I Comnen frecvența tetarterelor să reprezinte un aspect al trecerii gradate de la circulația monedelor mărunte dinainte de reformă la etapa post-reformă.

În secolul al XI-lea folles-ul a constituit principala monedă utilizată cotidian în Dobrogea, atât în centrele urbane mai importante cât și în târguri sau așezări rurale ¹⁸.

În ultimile două decenii ale secolului al XI-lea greutatea medie a follesilor a fost de cca 4,5 g (pentru folles-ii anonimi — Thompson clasa I ¹⁹) și 5,44 g (pentru folles-ii, clasa K ²⁰), cele mai frecvente monede în cadrul descoperirilor din zona gurilor Dunării (cca 1078—1092, 1093).

Tetarterele de aceeași formă ca și folles-ii, aveau o greutate ceva mai redusă — de cca 3,90 g, dar compensată de prezența citorva procente de argint în aliaj ²¹, ele puteau avea o valoare asemănătoare cu vechii folles.

Acest lucru ar putea explica preferința pentru tetartera a vechilor locuitori de la Nufăru, mai ales în timpul domniei lui Alexios I, când folles-ii erau încă în mare număr în circulație.

Spre o echivalare folles = tetartera, ne îndrumă și existența unui tetarteron de la Alexios surfrapat peste un folles anonim Thompson clasa K, atribuit aceluiași împărat.

Oricum prezența unui număr mare a tetarterelor la Nufăru oferă unele similitudini cu descoperirile monetare de la Corinth, Athena și Theba ²², importante centre comerciale și meșteșugărești.

În lotul de monede de la Nufăru lipsese cele emise în timpul domniei lui Ioan al II-lea Comnen, piese foarte frecvente în cadrul descoperirilor din zona gurilor Dunării.

Nu ne putem pronunța dacă faptul se datorează întâmplării sau reflectă unele evenimente în cadrul existenței așezării feudale de la Nufăru ²³.

Monedele împăratului Manuel I Comnen sînt de asemenea frecvente în nordul Dobrogei, mai ales cele din prima emisiune a atelierelor de la Constantinopol ²⁴.

Pe lângă cele două tetartera publicate aici, de la Nufăru mai provine și un stamenon publicat anterior ²⁵.

Seria monedelor bizantine din secolul al XII-lea se încheie, deocamdată, cu o monedă de la Isac al II-lea Anghelos, piesă care apare destul de rar în Dobrogea, exceptînd unele tezaure ²⁶. Cu rezerve s-ar mai putea adăuga și monedele bizantine atribuite lui Isac al II-lea Anghelos de către I. Cibodariu ²⁷.

În cadrul descoperirilor de monede bizantine de la Nufăru sînt reprezentate cele mai importante ateliere monetare: Constantinopol, Thessalonica și un atelier provizoriu provincial din Thracia-Philippopolis sau mai degrabă Adrianopolis ²⁸, locul principal în aprovizionarea cu monedă a themei Paristrion jucîndu-l atelierele metropolitane.

Atelierele provinciale sînt prezente numai în timpul domniei lui Alexios I, după care rolul lor în circulația monetară se reduce pînă la insignifianță.

Oricum, merită să menționăm faptul că în timpul marelui împărat Alexios I, la Nufăru monedele provenite din atelierul de la Thessalonica sînt mai frecvente decît oriunde în Dobrogea ²⁹.

Numerarul care a fost utilizat în prima jumătate a secolului al XIII-lea în zona gurilor Dunării este reprezentat de emisuni de tip imitativ, inspirate mai mult sau mai puțin fidel din monetăria bizantă a secolului al XII-lea.

Dacă plasarea lor cronologică în perioada 1204—1261 nu ridică probleme, în schimb atribuirea lor unor emitenți este un subiect spinos.

M. F. Hendy a încercat să separe grupuri de emisuni atribuite statului Asăneștilor, Imperiului latin de la Constantinopol, Regatului latin de Thessalonica și unui alt emitent neprecizat, plasat în cadrul Imperiului latin ³⁰.

Ulterior D. M. Metcalf a izolat din cadrul tipurilor atribuite Imperiului latin de Constantinopol un grup compact (tipurile D—U) și le-a legat de activitatea lui Ioan Asan

al II-lea (1218—1241)³¹. În lumina descoperirilor din partea de nord și est a Balcanilor această atribuire este în mare măsură plauzibilă.

Recent, cele mai multe monede din cadrul emisiunilor cu modul mic au fost atribuite tot Asăneștilor, chiar dacă prototipurile urmate nu le-au aparținut inițial³².

În lumina celor expuse mai sus se pare că toate monedele de tip imitativ de la Nufăru datează din perioada cea 1195—1241, și provin din atelierele statului Vlaho-bulgar³³.

Pentru moment la Nufăru lipsesc descoperirile din cea de a doua jumătate a secolului al XIII-lea, dar ele sînt prezente în alte localități din Dobrogea și constau în proporție covârșitoare în emisiuni ale Imperiului de la Niceea și ale Imperiului bizantin restaurat³⁴.

Ca și în cazul absenței monedelor lui Ioan al II-lea, nu ne putem încă pronunța dacă faptul este pur întâmplător sau trebuie legat de evenimente istorice (invazia mongolă din 1241?).

Sirul descoperirilor se reia în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea și constă din emisiuni locale ale unor formațiuni politice autonome de tradiție culturală și religioasă bizantină, aflate formal sub suzeranitatea lui Noghāy.

Ele pot fi datate în linii mari între 1290—1300 (1301?) cînd Noghāy și fiul său Caka s-au proclamat khani independenți față de Hoarda de Aur³⁵.

Moneda cu legenda $\overline{IC} - \overline{XC}$ descoperită la Nufăru lărgeste aria de circulație a acestor monede spre răsărit³⁶.

O altă categorie de monede emise în Dobrogea și descoperite la Nufăru o constituie monedele lui Noghāy în calitate de khan independent.

În lotul studiat se află un dirhem de argint (nr. 30 din catalog, avînd pe avers legenda:

خان/العادل/بوغای

Dacă primele două cuvinte nu ridică dificultăți de lectură, în schimb, بوغای datorită lipsei semnelor diacritice poate fi citită بوغای = Bughay sau نوغای = Noghāy. Noi înclinăm spre lectura Noghāy, datorită faptului că monedele khanului Tula Bugha poartă numele complet نولبوغای = Tula Bughā. Semnul din ب partea finală nu-și are nici o justificare pentru numele de بوغای, dar este corect pentru نوغای³⁷. De aceeași problematică se leagă și cele

două monede de bronz (numărul 31 și 32 din catalog) emise la ساقچی = Săqçi-Isaccea,

avînd pe avers tamghaua Hoardei de Aur³⁸. Datorită caracterului lor anonim, ele nu pot fi precis datate, dar credem că ele au fost bătute în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea și primele două-trei decenii ale secolului următor³⁹.

Descoperirile de la Nufăru vin să întărească ideea existenței unui atelier monetar, la început autonom, apoi sub controlul lui Noghāy și al Giucizilor în importanta cetate de la Dunărea de Jos — Isaccea⁴⁰.

Tot din zona gurilor Dunării par să provină și imitațiile după monedele Hoardei de Aur, atît după dirhemii de argint, cît și după puly de bronz⁴¹.

Imitații de dirhemi, uncori din bronz argintat, apar în număr mare și în tezaurul de la Uzumbair (jud. Tulcea)⁴² și la Oțeleni (jud. Vaslui)⁴³, iar imitații după monedele de bronz ale lui Noghāy și ale Giucizilor, datate spre mijlocul sau a doua jumătate a secolului al XIV-lea au fost descoperite la Isaccea⁴⁴.

De la Nufăru provin și câteva monede ale Hoardei de Aur, dintre care un puly emis la Qrym (Esky Qrym sau Solkhat) la sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul secolului al XIV-lea.

Seria monedelor din secolele XII–XIV aflate în colecția Muzeului Deltei Dunării se încheie cu un dinar emis de Ștefan Dușan în calitate de împărat al romeilor și rege al sîrbilor, deci post 1345–1346.

Această monedă nu este izolată în cadrul descoperirilor din așezarea de la Nufăru, de aici provenind mai multe monede sîrbești de argint, între care și un tezaur găsit înainte de 1939–1940, din care s-au recuperat 92 de piese⁴⁹. 91 sînt monede emise de Ștefan Dușan în calitate de rege sau împărat, iar una a fost emisă de banul Bosniei, Ștefan Kotromanić (1322–1355).

Deși relativ mic, lotul de monede din secolele XII–XIV descoperit la Nufăru este deosebit de interesant pentru informațiile de istorie politică și economică pe care le poate oferi atît pentru evoluția așezării medievale de aici, cît și pentru evoluția politică și a legăturilor economice ale zonei gurilor Dunării în această perioadă istorică zbuciumată. (vezi ilustrația p. 641)

CATALOG

* reprezintă monedele ilustrate; numărul figurii corespunde cu numărul din catalog

IMPERIUL BIZANTIN

Alexios I Comnen (1081–1118)

Perioada post reformă (1092–93–1118)

Av. $\overline{\text{IC}}-\overline{\text{XC}}$ în cîmp. Isus Hristos cu barbă și nimb, purtînd tunică și colobion, stînd pe tron fără spătar, cu mîna dr. binecuvîntează, iar în st. ține Evangheliile. Rv. Legendă columnară:

$\left[\begin{array}{l} \wedge \\ \vee \end{array} \right] \cdot$ $\text{ZI}\psi$ $\Delta \epsilon \epsilon$ $\frac{\eta \circ}{\text{H}}$	}	$\tau\psi$ Împăratul în picioare purtînd stemna cu prependilia, divi-
		$\kappa\omicron\mu\eta$ tion cu maniakion și loros,
		$\eta\psi$ în mîna dr. ține sceptrul cu
		η labarum iar în st. glob cruciger.

* 1. Aspron trachy de electron?

Constantinopol?

M. F. Hendy, necunoscută.

EL. 1,74 g ↓ 25 mm

Inv. 40.500

Stamena de bilon

Constantinopol, em. 3 (M. F. Hendy, p. 86, pl. 7,2–4)

* 2. Bill. 4,00 g ↓ 29×22 mm

Inv. 40.501

Constantinopol, em. 4 (M. F. Hendy, p. 86, p.l. 7,5–6)

* 3. Bill. 4,34 g 26×25 mm

Nufăru 1981, U 3, Gr. C 1.

Inv. 42.342.

4. Bill. 3,95 g ↓ 30×26,5

Inv. 42.343

5. Bill. 4,20 g ↓ 27×26 mm

CC-S 1–(8–1980

Inv. 40.502

* 6. Bill. 3,88 ↓ 27 mm

Inv. 40.504

7. Bill. 3,85 g ↓ 27 mm

Nufăru 1981 U 3 – Gr. C 1

Inv. 42.341

* 8. Bill. 3,50 g ↓ 27 mm

Inv. 40.503

Philippopolis? (M. F. Hendy, p. 87 pl. 7,8–9) C. Morisson, *CBNP*, II, p. 671–673, Adrianopolis.

9. Bill. 3,44 g ↓ 28 mm

Inv. 40.505

Telartera

Constantinopol, tip A (M. F. Hendy, p. 87, pl. 7,10–11)

* 10. AE 3,70 g ↓ 21×16 mm

Inv. 40.463

* 11. AE 2,70 g → 20 mm

Surfrapat pe un folles anonim, Thompson, cl. K, Av/Av.

Inv. 40.462

Thessalonic

Emisiunea 1-a (M. F. Hendy, p. 88, pl. 8,7–8)

* 12. AE 4,30 g ↓ 20 mm

Perforată

Inv. 40.465

* 13. AE 3,30 g ↓ 19 mm

Inv. 40.466

- * 14. AE 3,30 g ↑ 20 mm
Inv. 40.467
- * 15. AE 2,30 g ↓ 20,5 mm
Inv. 40.468
- * 16. AE 1,70 g ↓ 15 × 14 mm. Frag-
mentară
Inv. 40.464
- Emisiunea a 3-a (M. F. Hendy, p. 88,
pl. 8,10-12)
- * 17. AE 2,65 g ↓ 19 × 17 mm
Inv. 40.507
- * 18. AE 2,30 g ↓ 18 × 15 mm
Inv. 40.469

Manuel I Comnen (1143-1180)

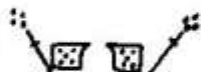
Tetartera

- Constantinopol, Emisiunea 1-a (M.F.Hendy
Inv. p. 119, pl. 17,5-6)
19. AE. 3,25 g ↓ 19 mm
Inv. 40.470
- Constantinopol, sistem greu, tip. C
(M. F. Hendy, p. 120, pl. 17, 9-10)
- * 20. AE 2,65 g ↓ 20 × 17,5 mm
S1 C2 - 1,05 m, 1979
Inv. 40.508
- Isaac al II-lea Anghelos (1185-1195)*
Stamenon
Constantinopol, varianta A (M. F. Hendy,
p. 144, pl. 20, 9-11)
- * 21. AE. 2,50 g ↓ 28 mm. Fragmentară
1980, mormintul nr. 11
Inv. 40.509

Imitații „bulgare”

- Tipul (B (M. F. Hendy, p. 218, pl. 24,
10-14)
22. Bill. 2,53 g 24 mm
Bloc S 2-C 8. 1979

Inv. 40.471

- Tipul C (M. F. Hendy, p. 218, pl. 24, 15;
25, 1-5)
23. Bill. 2,24 g ↓ 22,5 mm
1979. S 2 - C8.
Inv. 40.472

Imitații „latine”. Constantinopol

- Tipul D (M. F. Hendy, p. 192, pl. 25,
14-15)
24. Bill. 1,75 g ↓ 19,5 × 17 mm. Tăiată
pentagonal
1980, mormintul nr. 2
Inv. 40.513

Imitații „latine” cu modul mic

- Tipul A (M. F. Hendy, p. 198, pl. 29,
1-3)
25. Bill. 1,50 g ↓ 17 mm
Inv. 40.506
26. Bill. 1,25 g ↓ 22,5 × 18,5 mm
Inv. 42.344
27. Bill. 0,95 g ↓ 20,5 × 15
Inv. 42.345

Emisiuni de tip imitativ, sec XIII

- Neprecizate
28. Bill. 1,40 g ↓ 23 × 20 mm.
Fragmentară
1979. S2 - C8.
Inv. 40.473

Emisiuni locale din zona gurilor Dunării

- Tipul cu legenda $\overline{IC} - \overline{XC}$
- Seria I, var. 3 (E. Oberländer Târnoveanu
și Irina Oberländer Târnoveanu, SCIVA,
32, 1981, 1, p. 103, nr. 15-20) Isaccea,
1290-1300.
- * 29. AE 1,20 g ↓ 18 × 16 mm
Inv. 40.515
- E. Oberländer Târnoveanu și Irina Ober-
länder Târnoveanu, SCN, 8, 1982, sub
tipar, catalog, nr. 11
- Noghay - khan independent (cca 1296 -
1300)*
Dirhem, Săqçi - Isaccea?

Av. Khan
Āl - 'Adil

Rv. Nogha(y)
Aldh? - Lalah

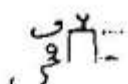
- Total în cere perlat
- * 30. AR 1,35 g ↓ 17 mm
Inv. 40.516
- HOARDA DE AUR

Emisiuni anonime

- secolele XIII-XIV
- Puly. Săqçi - Isaccea
- Av. Duri - ba

 Sā - qçi (bătută la Săqçi)

- Rv. Cap de leu stilizat ↑ în careu liniar
Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, RESEE,
1982, sub tipar
- * 31. AE 2,20 g ← 15 mm
Inv. 40.475

Av. (Duri?) - ba
(Saq?) - qci

Rv. Leu în picioare spre stînga
Cf. E. Oberländer Târnoveanu, RESEE
1982, sub tipar

* 32. AE 0,90 g ← 16 × 14 mm
Inv. 40.474

Av. Duriba Qrym
„Bătută în Crimeea”

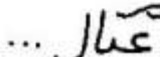
Rv.

* 33. AE, 1,84 g; 20 mm
Inv. 40.518

Av.

Rv. Inscripție ilizibilă

* 34. AE 1,36 g; 15,5 mm
Inv. 40.517

Av. Legenda ...

Rv. Legenda

35 AE 1,16 g ↗ 15,5 × 14
(sec. XIV - epoca lui Uzbek sau post.)
Inv. 42.347

Imitații după monedele Hoardei de Aur
Imitații după dirhemii lui Toqtā (1290 -
1312)

Av.   Khān
Āl - 'Adil
Toqtā

În cere liniar, perlat și liniar

Rv. Duriba Qrym
69...?

În hexafolium liniar și cere perlat

* 36. AR 1,35 g ↘ 18,5 mm Nufăru „La
Piatra” 1981 Mic tezaur
Inv. 42.351

Av.

Rv.

Restul ca mai sus. BIP = QIB în loc de
 $\text{QIB} = 695?$

* 37. AR 1,33 g 18 mm
1981. Mic tezaur, Nufăru - „La Piatră”
Inv. 42.350

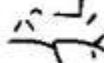
Av.

Rv.

Pentru $\text{Q} \dots = 6$
Restul ca mai sus

* 38. AE 1,40 g ← 18 mm
Argintată. 1981. Mic tezaur. Nufăru -
„La Piatră”
Inv. 42.348

Av.

Rv. Pseudo-legendă

Stil barbarizat

* 39. AE 0,72 g, 19 × 17,5 mm. Heptagonală
Nufăru 1981, „La Piatră”
Inv. 42.349

Av. în hexafolium liniar.

Rv. Pseudo-legendă

40. AE 0,62 g; 16 × 15 mm
Nufăru 1981

Inv. 42.346

Serbia - Ștefan Dusan (1331-1355)
Etapa imperială (1345-1355)

Av. $\overline{\text{IC}} - \overline{\text{XC}}$ în cîmp. Isus Hristos cu barbă
și nimb, purtînd tunică și colobion, în
picioare, în mandorlă. Cu mîna dreaptă
binecuvîntează, în stînga ține Evangheliile

$\text{IPORST} \text{ } \overline{\text{AE}} \text{LIAIP} \text{ } \overline{\text{AE}}$

Rv. De la stînga spre dreapta, legendă
circulară

Dusan și Elena în picioare. Dusan poartă
stemma cu prepedilia, divitision cu mani-
akion și loros simplificat, Elena poartă
coroană deschisă ținînd între ei cruce
patriarhală, iar în stînga, respectiv dreap-
ta, sceptre crucigere.

Ljubic, pl. VII, 22-24 și pl. VIII, 1-2
Dinar.

* 41. AR 0,74 g ↓ 16 mm
Tăiată.

Inv. 40.514.

NOTE

- Articolul reprezintă forma lărgită a comunicării susținute la sesiunea anuală de comunicări științifice organizată de Muzeul de istorie națională și arheologie din Constanța, noiembrie 1980.
1. Pentru unele aspecte ale circulației monetare din zona gurilor Dunării în secolele XI – XII cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Dacia*, NS, 23, 1979, p. 265–273. Capitolele consacrate circulației monetare din Dobrogea secolelor XI – XIV din lucrarea de sinteză I. Barnea și St. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, *Bisantiini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1973, trebuie să privească cu rezerve.
 2. Din păcate studiile monografice privind descoperirile monetare din așezările feudale dobrogene sînt încă rare. Între ele cităm Oct. Iliescu, *Monede medievale și moderne descoperite la Păciul lui Soare în anii 1956–1974*, în vol. P. Diaconu și Silvia Baraschi, *Păciul lui Soare*, vol. II, *Așezarea feudală*, București, 1977, p. 148–163. Pentru Nordul Dobrogei vezi prezentarea descoperirilor de la Troesmis, E. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 248–280.
 3. Săpăturile arheologice au început în anul 1978; vezi Silvia Baraschi și N. Moghior, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, 12, 1979, p. 186–191; Gh. Mănușu Adamășteanu, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice efectuate în comuna Nufăru în anul 1980*, comunicare susținută la Sesiunea anuală de rapoarte și comunicări de la Brașov, 1980; idem, *Peuce*, 9, sub tipar.
 4. Monedele au fost recuperate de Gh. Mănușu Adamășteanu. Pentru descoperirile mai vechi, vezi: B. Mitrea, *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 425, nr. 56; Heraclius – 1/2 foll; Foll. anonimi cl. A 2–3 – 8 AE, cl. B – 4 AE, cl. C – 5 AE, cl. D – 2 AE; cl. E – 2 AE, cl. F; Constantin X și Eudochia; Constantin X – 4 AE, cl. G și Roman IV – 10 AE, cl. H și Mihail VII – 3AE, cl. I și Nichifor III – 2 AE, secolul XI – neidentificate – 5 AE, idem. *Dacia*, NS, 19, 1975, p. 317, nr. 100; Foll. anonimi cl. D – 1 AE, Roman IV – 1 AE, de asemenea E. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 506, nr. 89 – Licinius I – 1 AE, p. 510, nr. 150, 151, foll. anonim cl. A 2–2 AE, nr. 152–153; foll. anonimi cl. D – 2 AE, nr. 154, Roman IV – 1 AE. La Nufăru a fost descoperit și un tezaur de folles anonimi ascuns între anii 1081–1092, din care s-au recuperat 6 exemplare; cf. Al. Popea și V. H. Baumann, *Peuce*, 6, 1976, p. 209, nr. 30, p. 214, nr. 90, 92–93, p. 216, nr. 107, p. 217, nr. 129. Dintre descoperirile din sec. al XII-lea au fost publicate 4 monede: Alexios I – 3 bill.; Manuel I – 1 bill., cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Dacia*, NS, 23, 1979, p. 273; C. Cihodariu, *AHAI*, 2, 1965, p. 264, menționează câteva monede de la Isaac al II-lea Anghelos, imposibil de verificat, datorită lipsei de trimitere la vreun catalog de referință sau locului unde se păstrează monedele. La Nufăru a fost descoperit înainte de cel de al doilea război mondial, un tezaur din care s-a recuperat 92 de monede de argint (91 Serbia – Ștefan Dusan și una Bosnia – Ștefan Kotromanić), cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 512, nr. 190.
 5. M. F. Hendy, *Coinage and Money in Byzantine Empire 1081–1261*, Dunbarton Oaks Studies, 12, 1969.
 6. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 218–222, cf. de asemenea Iv. Yordanov, *Numizmatika*, 3, 1978, p. 3–18.
 7. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 191–217 le atribuie Imperiului latin de la Constantinopol. D. M. Metcalf, *N. Chr.*, 13, 1973, p. 148–160, consideră tipurile D – U ca fiind emise de către Ioan Asan al II-lea.
 8. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 198–199. Pentru atribuirea lor, în special Asăneștilor, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 452.
 9. Cf. Oberländer-Târnoveanu Ernest și Irina Oberländer-Târnoveanu, *SCIVA*, 32, 1981, p. 89–109.
 10. Cf. Oberländer-Târnoveanu, *Contribuții numismatice la istoria sud-estului European la sfîrșitul secolului al XIII-lea. Monedele khanului Noghay și ale fiului său Čakă*, comunicare susținută la Sesiunea anuală de comunicări organizată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, nov. 1981.
 11. Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Monede tălărești emise la Săqēi-Isacca pe Dunăre*, comunicare susținută la Societatea de Numismatică Română, mai 1981.
 12. Cf. E. Oberländer-Târnoveanu și Irina Oberländer-Târnoveanu, *Noi descoperiri de monede emise în zona gurilor Dunării în secolele XIII – XIV SCN*, 8, 1982, sub tipar.
 13. Între monedele mai tîrzii descoperite la Nufăru se numără și un gros emis de țarul Bulgariei, Ivan Alexandru și Mihail (1331–1355) tip. N. Mușmov, *Monetite i pečatite na bălgarskite čare*, Sofia, 1924, p. 113–117. Ea se afla în colecția Institutului de Arheologie din București, inv. 1299, 58. Mulțumim și pe această cale dr. C. Preda și dr. Gh. Poenaru-Bordea pentru bunăvoința acordată și amabilitatea de a ne permite să ne referim la această descoperire.
 14. E. Oberländer-Târnoveanu, *Dacia*, NS, 23, 1979, p. 266.
 15. Între monedele de la Alexios I, descoperite la Nufăru se află și un stamenon inedit, necunoscut lui M. F. Hendy sau C. Morison, *CNBP*, II, Paris, 1973, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *BSNR*, 70–74, 1976–1980, p. 264, p. 267, nr. 7 și p. 268, nr. 2 din catalog.

16. Idem, *Dacia*, NS, 23, 1979, p. 271.
17. Pe ansamblul descoperirilor din nordul Dobrogei, tetarterele nu reprezintă decât 6,63% din totalul monedelor din secolul al XII-lea. Idem, *op. cit.*
18. Idem, *Monede bizantine din secolul al XII-lea descoperite în Țiguri și sale dobrogene*, *Cerc. Num.*, 4, 1982 sub tipar.
19. Calculul s-a făcut pe loturile de la Cabinetul numismatic al Bibliotecii Naționale din Paris și British Museum, cf. C. Morisson, *op. cit.* p. 622.
20. Lotul de la Paris, idem, *op. cit.*, p. 605.
21. Cf. D. M. Metcalf, *Num. Circ.*, Dec. 1978, p. 574-575.
22. Idem, *Coinage in South Eastern Europe, 820-1396*, Londra, 1979, p. 112-114.
23. La Dinogotia viețuirea încetează în urma atacului cuman din 1122, cf. P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XI-e et XII-e siècles*, București, 1978, p. 62-71.
24. E. Oberländer-Târnoveanu, *Dacia*, NS, 23, 1979, p. 266
25. Cf. infra nota 5.
26. E. Oberländer-Târnoveanu, *Dacia*, NS, 23, 1976, p. 26.
27. Cf. infra nota 5
28. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 87, plasează ipotetic atelierul la Phillippopolis. C. Morisson, *op. cit.*, p. 671-673, îl considera ca funcționând la Adrianopolis. Pentru atribuirea identică și datarea emisiunilor în anii 1094-1095, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *BSNR*, 70-74, 1976-1980, p. 266 nota 16.
29. Pe ansamblul descoperirilor din zona gurilor Dunării, monedele emise la Thessalonica în secolul al XII-lea nu depășesc 6,63% din total. Idem, *Dacia*, NS, 23, 1979, p. 271.
30. M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 191-222.
31. Cf. infra nota nr. 7
32. Cf. infra nota 8.
33. Prezența lor nu trebuie legată neapărat de legături politice căci ele se întâlnesc și la nord de Dunăre, în Muntenia, Banat, Transilvania ca și în Ungaria și Serbia, în afara zonei controlate de cel de al doilea regat bulgar.
34. Cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Monnaies byzantines du XIII-e - XV-e siècle trouvées au Bas Danube*, în *RESEE*, 1982 sub tipar.
35. Cf. infra, nota 9.
36. *Ibidem.*
37. Cf. infra nota 10
38. Cf. infra, nota 11
39. infra nota nr. 12
40. Cf. infra nota 10
41. Cf. infra nota 12
42. Cf. Oct. Iliescu și G. Simion, *RESEE*, 2, 1964, p. 217-228.
43. Cf. Oct. Iliescu, *Arch. Moldovei*, 2-3, 1964, p. 363-407.
44. Cf. infra nota nr. 12.
45. Cf. infra nota 5.

MONNAIES DES XIIe - XIVe SIÈCLES À NUFARU (dep. de Tulcea)

(RESUME)

Les auteurs font paraître un lot de 41 monnaies datées des XIIe - XIVe siècles qui ont été trouvées à Nufăru. Ce lot vient d'une importante agglomération féodale développée sur l'emplacement de la localité actuelle, étant mis au jour lors des fouilles archéologiques pratiquées sur les lieux par Gh. Mănușu-Adameșteanu et complété par une suite de trouvailles fortuites intervenues dans l'intervalle 1977-1981.

Ce lot de 41 pièces se compose comme suit: Alexis Ier Comnène (après la réforme, 1092-1118)

- 1 aspron trachy en électron.
- 8 stamenon en billon
- 9 tetartera

Manuel Ier Comnène (1143-1180)

- 2 tetartera
- Isaac II Ange (1185-1195)
- 1 stamenon en billon

Imitations « bulgares »

- Type B: 1 exemplaire
- Type C: 1 exemplaire

Imitations « latines », Constantinople, grand module

- Type D: 1 exemplaire coupé (rogné).
- Imitations « latines », petit module
- Type A: 3 exemplaires
- Imitations non précisées, XIIIe siècle
- 1 exemplaire

Emissions de la zone des Bouches du Danube, XIIIe - XIVe siècles

- Type à la légende $\overline{IC} - \overline{XC}$: 1 exemplaire Noghay, en sa qualité de khan (vers 1296-1300)

- 1 dirhem
La Horde d'Or, émissions de l'atelier de *Sâqéi* (Isaceea)

- 2 exemplaires en bronze
La Horde d'Or, XIIIe - XIVe siècles

- 3 exemplaires
Imitations d'après les monnaies de la Horde d'Or

- 5 exemplaires, dont 3 des imitations du dirhem de *Toqtâ*

Serbie
- 1 denier d'Etienne Douchan et d'Hélène (1345-1355)

Il y a, également, dans ce lot une série de monnaies inédites ou rares. Parmi les pièces inédites, à mentionner le numéro 1 du présent catalogue: l'aspron trachy en électron d'Alexis Ier Comnène. Ci-après, la description de cette pièce:

Av.: $\overline{IC} - \overline{XC}$ dans le champ. Jésus Christ, barbu et aurolé, assis, revêtu d'une tunique et d'un colonon, sur un trône sans dossier, donnant la bénédiction de sa main droite, alors qu'il tient dans sa main gauche les Évangiles.

Rv.: Légende colonnaire:

L'empereur, debout, avec la praependilia, le divitision à maniakion et lors, tenant dans sa main droite le sceptre avec le labarum et de sa gauche le globe crucigère.

Une pièce rare à retenir, le dirhem de Noghay (no 30 du présent catalogue), émis à Isaccœa, ainsi que les monnaies tatares (les numéros 31 et 32), sorties du même atelier monétaire.

Des pièces de monnaies avec la légende représente une chose inédite dans le cadre de la numismatique tatar.

Ce lot monétaire couvre, au point de vue chronologique, avec quelques lacunes, l'intervalle compris entre les années 1092-1093 et 1355. Il a le mérite de refléter le développement socio-économique de la zone concernée, ainsi que certains événements d'ordre politique et militaire.

Les monnaies byzantines tiennent une position privilégiée de par leur grand nombre. Celles appartenant aux émissions d'Alexis Ier Comnène s'imposent au premier plan.

Une question intéressante se pose par rapport au grand nombre de tetartera trouvés à Nufâru. En effet, le phénomène se dégage en contraste avec la situation pour le reste de la Dobroudja.

MÜNZEN AUS DEN XII — XIV. JH. VON NUFĀRU

(ZUSAMMENFASSUNG)

Es werden 41 Münzen aus den XII — XIV Jh. aus Nufâru publiziert. Sie stammen sowohl aus den von Gh. Mănușu Adameșteanu in der wichtigen frühmittelalterlichen Siedlung von Nufâru durchgeführten Grabungen 1977-1981 aus Zufallsfunden.

Die Münzen werden folgendermassen gegliedert:

Die Münzen werden folgendermassen gegliedert:

Alexios I. Komnenos (nach der Münzform, 1092-1118)

— 1 Trachyasper aus Elektron

— 8 Stamenon aus Billion

— 9 Tetartera

Manuel I. Komnenos (1143-1180)

— 2 Tetartera

Isac der II Angelos (1185-1195)

— 1 Stamenon aus Billion

„Bulgarische“ Nachahmungen

— B — typus 1 Stück

— C — typus 1 Stück

„Lateinische“ Nachahmungen aus Konstantinopel, grosses Modul

— D — typus, 1 geschnittenes Stück

Unpräzisierte Nachahmungen, XIII. Jh.

— 1 Stück

Prägungen aus dem Gebiet der Donaumündung, XIII — XIV. Jh.

Der Typ mit der IC — XC Legende, 1 Stück

Noghay, als Khan (ungefähr 1296-1300)

1 Dirhemos

Goldene Horde, Prägungen der Werkstatt von Saqci-Isaccœa

2 Stück aus Bronze

Goldene Horde, XIII — XIV. Jh.

— 3 Stück

Nachahmungen von Münzen der Goldenen Horde

— 5 Stück, von denen 3 Dirhemosnachahmungen des Toqta.

Serbien

— 1 Dinar von Stefan Dusan und Elene (1345-1355)

Die Münzreihe enthält einige seltene oder unbekannte Münzen. Unter den bisher unbekannteren Münzen, sei die Münze, Katalognr. 1, ein Trachyasperos von Alexios I Komnenos erwähnt.

Vorderseite: IC — XC im Feld. Christus mit Bart und Nimbus auf dem Thron sitzend mit Tunika, Kolobion, mit der rechten Hand segnend, in der linken Hand die Evangelien haltend.

Rückseite: Kolumnare Legende:

Der Kaiser stehend, mit Praependilia,

Divitision mit Maniakion und Loros,

in der rechten Hand Szepter mit Labarum,

in der linken Hand Globus mit Kreuz.

Unter den seltenen Stücken sei der Dirhemos von Noghay (Katalognr. 30) in Isaccœa geprägt und die tatarischen Münzen (Katalognr. 31-32) in derselben Werkstatt geprägt, erzählt.

Die Münzen mit der Legende stellen, eine Seltenheit in der tatarischen Münzprägung dar.

Die Münzen werden, mit einigen Unterbrechungen, zwischen 1092-1093 bis 1355 eingegliedert, und weisen auf die wirtschaftliche Entwicklung und auf einige politische Ereignisse hin.

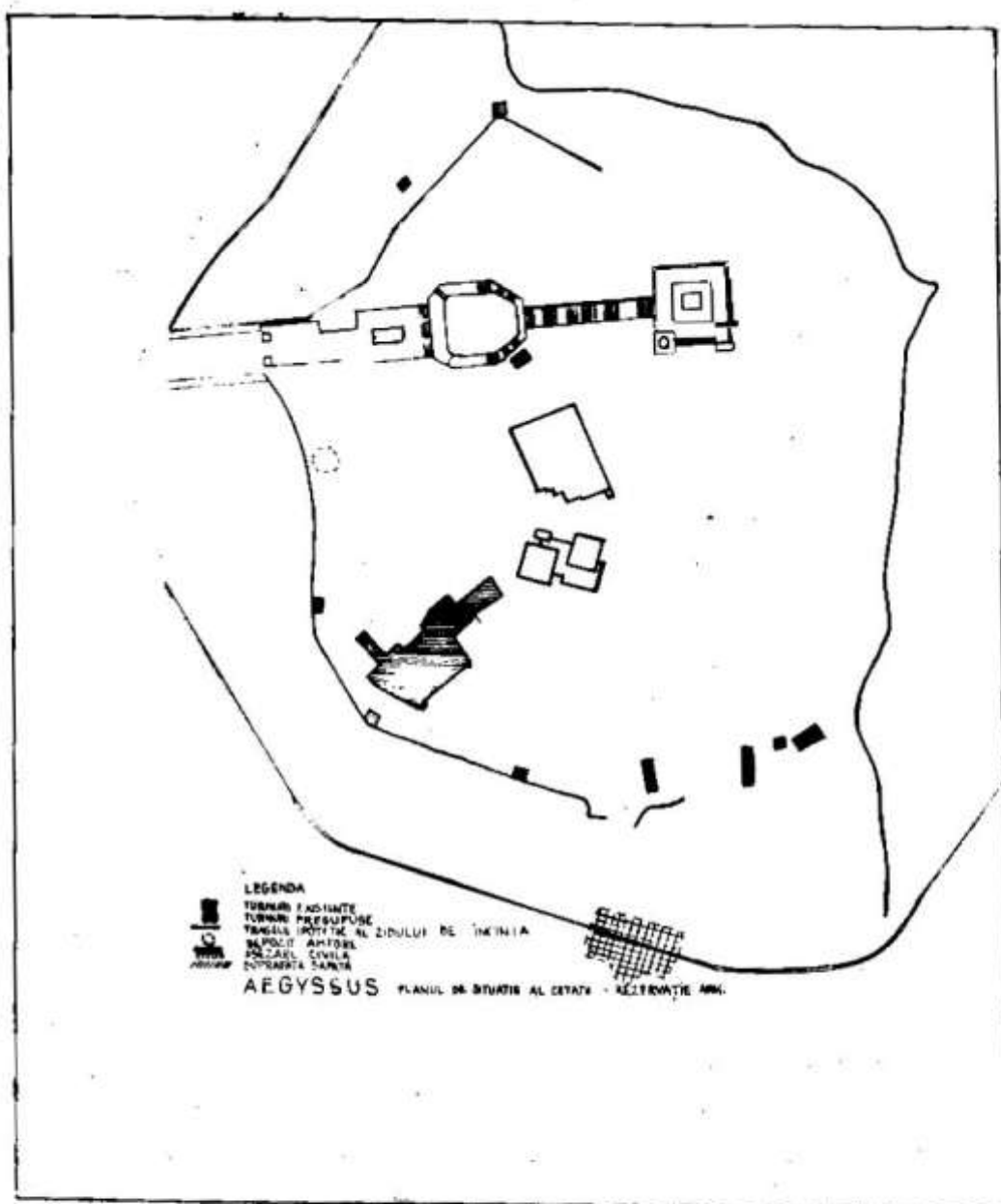
Die byzantinischen Münzen nehmen eine privilegierte Position ein, wobei sich vor allem die Alexios I Komnenos-münzen hervorheben.

Eine interessante Frage stellen im Gegensatz zu der Sachlage in der Dobrudscha die zahlreichen, in Nufâru entdeckten Tetartera.

**CONSIDERAȚII FINALE ASUPRA LOCUIRII
FEUDAL-TIMPURIE (SEC. X—XI) DE LA
AEGYSSUS-TULCEA (CAMPANIILE 1959—1980)**

(text, p. 143)

**ION VASILIU
GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU**

PL. I — PLANUL CETĂȚII AEGYSSUS.

I — RELEVÉ DE LA CITÉ D'AEGYSSUS.

I — PLAN DER FESTUNG AEGYSSUS

PL. II — PLANUL GENERAL AL SĂPĂTURILOR DE LA AEGYSSUS.

II — RELEVÉ DE L'ENSEMBLE DES FOUILLES D'AEGYSSUS.

II — ALLGEMEINER PLAN DER GRABUNGEN IN AEGYSSUS.

PL. III — INVENTARUL DESCOPERIT ÎN B 3:1—2 INELE DE BRONZ, 3—4 MONEDE BIZANTINE, 5—6 AMFORE.

III — MOBILIER RÉCUPÉRÉ DANS B 3: 1—2 BAGUES DE BRONZE; 3—4 MONNAIES BYZANTINES; 5—6 AMPHORES.

III — DAS INVENTAR DER WOHNGRUBE B 3 (1—2); BRONZERINGE (3—4); BYZANTINISCHE MÜNZEN (5—6); AMPHOREN.

PL. IV — INVENTARUL DESCOPERIT ÎN L 1:1 — 5 OALE-BORCAN, 6 OALĂ CU TOARTĂ.
IV — MOBILIER RÉCUPÉRÉ DANS L 1: 1-5 POTS-MARMITES; MARMITE A ANSE.
IV — DAS INVENTAR DER WOHNUNG L 1: 1-5 NÄPFE, 6 HENKELGEFÄSSE.

PL. V — INVENTARUL DESCOPERIT ÎN L1: 1 AMFORĂ, 2 ULCIOR, 3 MOJAR CU FRECĂTOR, 4 OALĂ-BORCAN CU MARCĂ DE OLAR, 5 CUPĂ CU DOUĂ TOARTE.

V — MOBILIER DE L1: 1 AMPHORE; 2 CRUCHE; 3 MORTIER ET PILON; 4 POT-MAR-MITE PORTANT UNE MARQUE DE POTIER; 5 COUPE A DEUX ANSÈS; 6 SOC; 7 HACHE; 8 COUTEAU.

V — GRABINVENTAR DER WOHNUNG L 1: 1 AMPHORE; 2 KÄNNCHEN; 3 MÖRSE MIT STÖSSEL; 4 NAPF MIT TÖPFERSTEMPEL; 5 ZWEIHENKLIGE SCHALE; 6 PFLUGMESSER; 7 AXT; 8 MESSER.

